

Ipostaze ale alterității în vechi structuri paremiologice românești

C.S.I Laura Bădescu

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română

Abstract: The paper explores the construction of alterity in Romanian paremiological structures, focusing on representations of foreigners shaped by both direct historical encounters and indirect literary transmission. Using the corpus of *Proverbele românilor* (10 vols.) compiled by Iuliu Zanne (1895–1903), the study analyzes the mechanisms through which collective memory encodes and stabilizes the figure of the *Other* in proverbial discourse.

Keywords: *types of alterity, imagology, paremiology*

Obiectivul principal al acestei comunicări este identificarea în structurile paremiologice românești, a imaginii străinilor care, de-a lungul secolelor, au venit în contact direct (cel mai adesea prin conflict armat, prin comerț, prin cumetrii princiare etc.) sau indirect (pe cale livrescă prin intermediul traducerilor literare) cu poporul român.

Prezentul articol întreprinde o analiză sintetică, pe corpusul dicționarului *Proverbele românilor* [1] (10 vol.[2]) alcătuit de Iuliu Zanne în perioada 1895–1903, privitoare la modul în care românii au închipuit, modelat și fixat *alteritatea* (reprezentarea străinilor, adică *ceea ce este celălalt*). Adunând zeci de mii de unități paremiologice, lucrarea era în spațiul românesc, prima încercare temeinică de organizare științifică a materialului de acest tip, ce conserva deopotrivă stadii distincte ale limbii române literare, dar și norme sociale, morale, juridice, mentalități etc. Ulterior, această operă a fost reprodusă prin ediții integrale sau fragmentare, unele anastatice, altele critice, din care ultima a apărut în 2019 [3].

Ordonând tematic corpusul de proverbe, Iuliu Zanne a indicat contextul / sursa primară permițând accesul la perioada (și uneori circumstanțele) în care acestea au intrat în memoria culturală. Nu putem ști însă dacă acea perioadă fusese, cel puțin pentru exemplele livresești, concomitentă cu momentul fixării lor în memoria colectivă sau dacă ele aveau la bază o judecată corectă, probată istoric, sau una deformatoare, bazată pe experiențe individuale, speculative. Putem observa însă frecvența ridicată a cazurilor în care imaginea *străinului* o asimilează pe cea a

dușmanului. De aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că în mod frecvent, în construcțiile paremiologice românești, alteritatea negativă este cea dominantă. Tipul acesta de alteritate a fost pus în relație cu trecutul așezat sub semnul conflictelor militare pe care românii le-au purtat de-a lungul veacurilor generând evenimente naționale tragice precum stricarea ordinii statale, destabilizarea socială și, mai apoi, culturală. Astfel se explică numărul ridicat de sentenții în care apar valurile de cuceritori care au trecut peste teritoriul românesc: turci, tătari, ruși, greci etc. Alături de imaginea oarecum uniformă a acestor popoare, fixate cu obstinație în paradigma alterității negative, apar cea a popoarelor vecine, respectiv a naționalităților conlocuitoare. Diversitatea tipului de alteritate în aceste cazuri indică procesul mobil al receptării prezenței *celuilalt* în spațiul românesc.

Trebuie spus că existența unor prejudecăți de gândire sau a unor clișee de exprimare poate avea ca sursă preocupările constante ale cărturarilor români pentru paremiologie. Corpusurile conservate sau atestate de-a lungul secolelor trecute indică preferința pentru specia sentențiilor. Amintesc aici ca reprezentative manuscrisele miscelanee, între care: ms. rom. 1436 BAR (copiat, între 16 august 1693–25 noiembrie 1703, de Costea, dascălul din Șcheii Brașovului, unde erau incluse și fragmente din opere ce mizau pe structuri paremiologice precum: *Esopia*, *Sindipa*, *Floarea darurilor*, *Pildele filosofești*, *Fiziologul* ș.a.); ms. rom. 3472 BAR (alcătuit, în anul 1747, de Ghenadie Cozianul, cu fragmente din *Pildele filosofești* ș.a.). Aceste miscelanee probează, în contextul de față, circulația a două importante corpusuri de proverbe traduse la noi: *Floarea darurilor* și *Pildele filosofești*.

Se știe că cea mai veche traducere românească a culegerii didactico-moralizatoare, de origine italiană *Fiore di virtu* a fost copiată la noi între 1592 – 1604. Această traducere avea la bază un original grecesc pătruns printr-un intermediar sud-slav, fiind păstrată fragmentar: într-un manuscris copiat la Putna (ms. rom. 4620 BAR), în *Codex Neagoeanus*, copiat de Ion din Sâmpetru la 1620 (ms. rom. 3821 BAR) și în culegerea lui Costea Dascălul din Șcheii Brașovului (ms. rom. 1436 BAR, din 1693). O altă traducere a acestui opus important a fost realizată de Timotei Sfântagorețul: *Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă și de folos fieștecăruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți* și a fost tipărită de Antim Ivireanul, în 1700, la Mănăstirea Snagov. Între secolele al XVII-lea și

al XIX-lea, scrierea a circulat în toate cele provinciiile românești prin intermediul a 36 de manuscrise (dintre care unele slavo-române) și a cinci tipărituri (ultima apărută în 1864).

Cea de a doua colecție de maxime și sentințe apărută în cultura română veche, în anul 1713, este *Pildele filosoferști* a părintelui Antoine Galland. Antim Ivireanul a tipărit-o la Târgoviște, în format bilingv greco-român. Tot el s-a îngrijit de traducerea românească a textului, cea grecească aparținând predicatorului Curții, Ioan Avramios. Corpusul de sentințe ales pentru traducere înregistra diferențe față de materialul selecției de maxime realizată de Galland, iar acestea vor spori la reeditările succesive: la Râmnic în 1783, prin grija lui Grigore Râmniceanu; la Sibiu în 1783 și în 1795, prin strădania lui Radu Râmniceanu; la Iași în 1844; la București, în 1909 ediție îngrijită de N. Iorga etc. Cele peste douăzeci și cinci de manuscrise păstrate provin în egală măsură din Țara Românească, Moldova și Transilvania, și sunt copii executate, după tipărirea cărții, ce ajung până la jumătatea secolului al XIX-lea.

Este foarte probabil ca aceste texte traduse să fi contribuit la o bună fundamentare a practicării sentințelor în literatura noastră originală, fapt ce trece în plan secund, dată fiind armonizarea lor cu materia narativă, printr-un instrumentar ce vădea cunoștințe temeinice de întrebuințare a acestora în corpus. Astfel se observă cum, într-un interval de circa 200 de ani, structurile paremiologice trec, cu intenționalități diferite, din materia *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, c. 1521, spre cronicile moldovenești și muntenesti, și, mai departe, întrebuințate magistral de Dimitrie Cantemir (c. 1704) [4] ș.a. Totuși, primele colecții originale apar târziu. Amintesc aici impresionanta *Adunare de pilde bisericesti și filosoferști, de întâmplări vrednice de mirare, de bune gânduri și bune neravuri, de fapte istoricești și anecdote*, din 1826, a lui Dinicu Golescu, respectiv pe cea a lui Iordache Golescu, *Pilde, povățuiri i cuvinte adăvurate și povești*.

Se cuvine amintit faptul că învățații români din veacurile trecute erau interesați de paremiologie și deopotrivă de gnomel numerice și descrierea popoarelor. Astfel, în jurul anului 1672, Nicolae Milescu Spătarul, de acum traducător oficial al curții imperiale de la Moscova, tâlmăcește și prelucrează după *Enciclopedia* lui Alstedius publicată în 1620 în Herborn, două opere: *Aritmologia, adică știința despre numerele tuturor lucrurilor, care pot să ne învețe cuprinsul numerelor*, după Johann Lauterbach (*Arithmologia miscella*)

și Joachimus Camerarius (*Arithmologia ethica, mithologica*), lucrare ce cuprinde aproape trei sute de gnomes numerice. În aceeași paradigmă barocă a gnomelor cărturarul moldovean tălmăcește *Ethica*, prelucrare a *Enciclopediei* lui J. H. Alstedius. Chiar dacă în cultura română veche această traducere a lui Miclescu nu a fost difuzată, recuperându-se foarte târziu [5], ea aduce sugestii cu privire preferințele de lectură prezente în epocă și la cărțile aflate în circulație în această parte a Europei. Totodată trebuie notată prezența alterității negative în fișele caracteriologice [6] și, prin aceasta, maniera comună a alcătuirii corpusurilor imagologice.

Așadar, faptul că în corpusul *Proverbelor românilor* întocmit de Zanne imaginea dominantă a străinilor se construiește pe baza alterității negative, nu apare ca o particularitate a reprezentărilor *celorlați*, ci se încadrează în mecanismele generale ale producțiilor imagologice. Mai mult, se va observa că structurile paremiologice de acest tip au ca referință invadatorii *tradiționali* (turci, ruși, greci), pe care istoria noastră i-a consemnat ca atare. Discernământul utilizării alterității pozitive în crearea unei imagini distincte pentru diverse popoare sau comunități conaționale, precum cea germană, este probat prin fixarea acesteia într-un clișeu de gândire și evaluare apreciativă păstrat până astăzi.

Alteritatea negativă și ironică este construită pe baza relațiilor metasememice (adică a figurilor care acționează asupra semanticii), unde dominante sunt cele de tip *sinecdotic* și *metonimic*. Ilustrative aici apar construcții precum: (3730) „Limbă subțire” [7]; (7703) „După sac și petec, după Turc și pistol” [8]; (10716) „Rusul este cu crucea în mână și cu dracul în sân” [9].

Trebuie spus că imaginile construite prin metalogisme (figuri de gândire care modifică valoarea logică a frazei) apar frecvent în cadrul alterității negative. Apar aici hiperbole devastatoare ((6179) [...] „O zicere turcească sună astfel: *nu mai crește iarba unde călăreții otomani au călcat odată..*”) [10], dar mai cu seamă hiperbole ce surprind defecte omenești, precum lăcomia, zgârcenia, frica: (8728) „A mâncat cât un turc de cei calici”. / „A mâncat cât un turc de cei săraci”. (13485) „A fi mâncăcios ca un grec.” [11]; (13484) „A mânca ca grecul, cu ochelari” [12] etc.

Uneori, alteritatea negativă se construiește pe baza unei serii de metalogisme și metasememe: (10665) „Grec cu minte și cal verde,/ Cine dracu va mai crede”.; sau (1387) „Cal verde și grec cu minte nu s-a văzut”.

Integrez alterității negative și enunțurile ce folosesc referințe etno-istorice pentru a exprima situații limită precum: imposibilitatea ((10668) „Când s-o mai împreuna Grec cu Grec.”), urgența fugii ((14137) „Doar nu vin tătarii/ doar nu dau tătarii”) sau spaima teribilă ((10756) „Când băgară turcii cuțitul”). Figurile istorice ale *celuilalt* sunt convertite astfel în repere ale rupturii ordinii cotidiene sau violenței, ilustrând memoria colectivă sedimentată în limbaj.

Amendamentele severe cu privire la greci s-au fixat, foarte probabil, de-a lungul domniilor fanariote, când istoria a consemnat o gravă degradare a moravurilor sociale cauzată de lipsa imparțialității juridice, a sărăciei și a jafurilor de tot felul. Se știe că în secolul al XVIII-lea, în intervalul 1711/1716–1821, Principatele Române au avut 31 de domni fanarioți (circa 37–38 de mandate obținute prin cumpărarea tronului) proveniți din 11 familii diferite. Între aceștia se cuvine precizat că au preluat puterea și domnitori iluminați, care au contribuit la modernizarea societății românești. Îl amintesc aici pe domnitorul cărturar Constantin Mavrocordat, cel care a domnit cu intermitențe patru decenii, între 1730–1769 (de patru ori în Moldova și de șase ori în Muntenia), punând bazele reformei sistemului social, fiscal, judiciar și militar. Acest cadru general este prins în enunțuri precum: (13219) A se fura ca pe vremea lui Caragea [13] ; (13500/ 10098) A împușca cu pat de pușcă grecesc [14] ș.a.

Imaginile se compun sub reflexul alterității neutre se află frecvent subsumate cutumelor alimentare (preferințe, mâncăruri / băuturi tradiționale etc.). Astfel prin (8281) „cafea rusească”, se înțelegeau băuturile puternic alcoolizate, prin (8771/14054) „mâncare sârbească” – mâncărurile de legume iar maniera de a așeza concomitent, pe masă, toate felurile de bucate era numită prin enunțul (13 770) „A pune tot ca neamțul”. Sunt notate alimentele tradiționale anumitor comunități în structuri mai ample precum: (13139) „Aromânul numai când îl apucă somnul nu mănâncă pâine cu caș.” sau (13140) „Aromânul numai când postește nu mănâncă pâine cu caș”.

Tot unei alterități neutre poate fi subsumată și relația metonimică a înlocuirii anotimpului cu un grup etnic. Astfel, iarna grea, cu multă zăpadă era evocată prin enunțuri precum: (13722) „Vin muscalii (rușii)”.

Fișele caracteriologice sintetice pot fi încadrate alterității neutre sau pozitive, pe baza trăsăturilor conținute. Reprezentative aici rămân cele referitoare la aromâni: (13137) „Aromânul se face ce vrei, însă cerșetor și

hamal nu”; (13141) „Aromânul călare, sau va dormi sau va cânta”; (13138) „Aromânul și sărac să fie, tot se poartă ca un proprietar”. În același format, succint, sunt sancționate aplecarea spre beție a muscalului: (13720) „A bea ca un rus”, dar și intervențiile inoportune în discuție, specifice, pare-se, sârbului: (14056) „A vorbi sârbește”.

Unele fișe au la bază anecdote cunoscute. Zanne înregistrează enunțuri, comentate ulterior deosebit de amănunțit de Stelian Dumistrăcel, op. cit., precum: „A lua luleaua neamțului”, adică a se îmbăta [15], (13787) „A se face neamț” [16], (13781) „Merge drept ca neamțul”, (13782) „A sta drept ca neamțul”[17] etc. sau (10755) „Ca turcii cu bairamul”[18].

Alteritatea pozitivă se construiește pe baza unor imagini ce pun în evidență capacități empatice, de evaluare ((3624) „A sta (ședea) grecește în inima cuiva”. / „A ședea grecește în gândul cuiva”[19]) sau de obligativitatea deciziei corecte ((10754) „Și cu turcul și cu neamțul”[20]) etc. Deși este construită prin enunțuri adesea simple, fără operații metaplasme, observăm prezența metasemnelor (reprezentate aproape exclusiv prin comparație).

Analiza structurilor paremiologice românești care descriu alteritatea etnică arată că imaginea străinilor trebuie înțeleasă doar în prezența contextului istoric: spațiul românesc, situat la intersecția imperiilor și a marilor rute de conflict, a produs o memorie colectivă marcată de agresiuni externe, dominații politice și crize socio-culturale. În acest cadru, exogenul a fost asociat frecvent cu primejdia, violența și înșelăciunea, ceea ce a condus la blamarea tradiționalilor invadatori (turci, tătari, ruși și greci în perioada fanariotă) prin mecanisme stilistice hiperbolice, metonimice sau sinecdotice.

Corpusul paremiologic parcurs demonstrează că imaginea alterității nu este monolitică. Alături de reprezentările ostile, apar și structuri neutre sau chiar pozitive, întemeiate pe observația realistă a unor diferențe de civilizație (obiceiuri alimentare, norme de comportament), pe evaluări obiective ale unor calități (hărnicie, mândrie, onestitate) etc.

În ansamblu, putem afirma că structurile paremiologice analizate conservă o memorie istorică afectivă a contactelor interetnice, în care frica, neîncrederea sau trauma colectivă se combină cu admirația, pragmatismul și spiritul comparativ. Ele constituie o arhivă culturală a mentalităților istorice și un reper esențial pentru înțelegerea modului în care alteritatea a contribuit la crearea unor norme de comportament și a unor clișee de receptare.

Note

[1] Valoarea istorică a acestei antologii o constituie și faptul că ea a fost prezentată de către delegația română, alături de alte documente, în cadrul Conferinței de Pace de la Versailles (1919–1920). Astfel, unitatea etnică, spirituală, culturală și de limbă a românilor din toate provinciile, inclusiv din cele integrate Austro-Ungariei era susținută cu argumente solide, de necontestat.

[2] Vezi <https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-1-1895/mode/2up>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-2-1897>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-3-1899>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-4-1900>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-5-1900>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-6-1901>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-7-1901>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-8-1900>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-9-1901>
<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-10-1912>

[3] Menționez că în prezentul articol a fost utilizată varianta electronică a primei ediții, precum și ediția Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, ziceri, povești, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, ediție îngrijită de Roxana Vieru, prefață de Ioan Milică, Editura Vasiliana '98, Iași, 2019

[4] Vezi Dimitrie Cantemir, *Sentenții, Maxime și cugetări din "Istoria ieroglică"*, București, 2003; Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, 1968; Nicolae Mavrocordat, *Manual în care se cuprind păreri și cugetări cu privire la moravuri și purtări*, traducere de G. Murnu, în *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. XIII, București, 1940-1941; Nicolae Mavrocordat, *Sfaturi ale răposatului domn Nicolae Vodă către fiul său Constantin vodă date în anul 1726 în Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. XIII, București, 1940-1941; *Pilde filozofesti depe limba grecească tâlmăcite rumânește carele cu cucerie sau închinat, prea Luminatului oblăduitoriu Țării Rumânești. Ioann Constandin Basarab Voevod. Fiind Mitropolit Kir Antim, Ivireanul. De Kir Manul al lui Apostoli cu a căruia cheltuială acum întâi sau tipărit în Târgoviște la 1713 etc.*

[5] Ediția utilizată aici: Nicolae Milescu, *Aritmologia. Etica*, Editura Minerva, București, 1982.

[6] Vezi op. cit., pp. 290-291: „Însușirea unor țări și neamuri

1. Nemți — viteji, simpli, binefăcători ; dintre ei, neamul franc este cel mai simplu și îndeosebi bărbătesc și lucrător; neamul bavarez — cheltuitor, dârz și slujește păcatelor, neamul șvab — ușor, prea vorbăreț, mândru;/neamul munsvienilor — cel mai minunat, bogat, plăcut la chip ; neamul turingian — fără credință, pricind către cel mai mic, plăcut ; saxonii — prefăcuți, mincinoși, nerușinați; locuitorii de pe Rinul superior — simpli, deschiși, iubitori de străini; helveții — neam unit prin jurământ, crud, înarmat; neamul belgian — călărește pe cai, iubitor de plăceri și moi.

2. Italienii — mândri, răzbunători și ascuțiți la minte.

3. Spaniolii — disprețuitori, sfătuitori, apucători.

4. Francezii — trupuri frumoase, împodobiți, /neînfrânați, îndrăzneți;

5. Danezii și suedezii — înalți, răzvrătitori, groaznici.

6. Englezii — frământați, negustori, iubitori de muncă.

7. Sarmații — măncai, mândri, hoți.

8. Cehii — neomenoși, iubitori de lucruri noi, pricepuți la săvârșirea de jafuri.

9. Iliricii sau vandalii — ușor mișcători, făcători de rele, răzvrătitori.

10. Ungurii — traiul lor e aspru, pământul lor e de aur, foarte pioși.

11. Neamul grecesc cum este acum — un singur cuvânt: cel mai ticălos”.

[7] Preluat de Zanne din structurile paremiologice ale aromânilor; este ilustrată firea lingușitoare și fățarnică a grecilor.

[8] Expresia a fost explicată atât de Zanne (ca evaluare a unei persoane după faptele sale), cât și de lingviști apreciați, între care Stelian Dumistrăcel (în *Până-n pânzele albe. Dicționar de expresii românești*, Editura Institutul European, Iași, 2001), ș.a.: „<<Cum e tocul (nu turcul!),

aşa-i şi pistolul>>. Firese, tocul copiază conturul armei pe care o poartă, iar din aspectul tocului îţi poţi da seama cum arată arma. Însă, dat fiind faptul că în memoria colectivă turcii erau mereu înarmaţi, s-a produs această înlocuire”. (<https://matricea.ro/cum-e-turcul-si-pistolul-trei-zicale-romanesti-deturnate/>)

[9] După Zanne, aceasta indică firea ascunsă a rusului.

[10] Notează Zanne că „aceasta se zice despre cel cumplit”.

[11] Adică foarte mult, după Zanne.

[12] Zanne consemnează că grecii, mândacioşi, dar totodată zgârciţi, mănâncă cu ochelari căci astfel li se par îmbucăturile mai mari şi mănâncă mai puţin.

[13] Adică, spune Zanne, se fura fără neruşinare.

[14] Sintetizează pedepsele fizice, bătaia cu băţul etc.

[15] Stelian Dumistrăcel, op. cit., p. 260 ş.u.: Adică a se îmbăta. „Sensul, consemnat în dicţionar, este unul derivat, întrucât expresia are la bază o anecdotă ce-l înfăţişează pe german ca nedespărţit de această „sculă”: fiind băut şi aflându-se pe un pod, fireşte, cu luleaua în gură, a uitat amănuntul în discuţie şi, obligat să vorbească, luleaua i-a căzut în apă (Scriban, D). Aşadar, numai în împrejurarea narată, accidentală, neamţul s-a despartit de lulea!”

[16] Conform lui Dumistrăcel, op. cit., p. 260-261: „neînţelegerea în materie de competenţă idiomatică duce cel puţin la bănuiala de impostură; probabil că străinul (măcar uneori) se „preface” că nu înţelege. La limită, se manifestă desconsiderarea faţă de intelectul celui ce nu înţelege limba comunităţii majoritare, o incompetenţă idiomatică, ce poate fi pusă şi pe seama unei stări anormale: a vorbi nemţeşte înseamnă <<a fi beat>>”.

[17] *Idem*, p. 262, A face efortul păstrării aparenţelor decente, a încerca să meargă drept, chiar dacă a băut.

[18] Zanne comentează acest enunţ ca fiind o lipsă a siguranţei că ceva se va întâmpla. Anecdota era legată de perioada sărbătorilor care nu puteau începe decât atunci când se vedea luna nouă. Prin urmare dacă într-o localitate cerul era acoperit în ziua de bairam, sărbătoarea este amânată până când cerul se însenina.

[19] A şti tot ce vrea şi tot ce cugetă cineva, a-i cunoaşte toate gândurile, chiar şi cele mai ascunse.

[20] Obligatorietatea unei alegeri.

Referinţe bibliografice

Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Dicţionar de expresii româneşti*, Editura Institutul European, Iaşi, 2001

Duţu, Alexandru, *Cărţile de înţelepchiune în cultura română*, Bucureşti, 1972

Milescu, Nicolae, *Aritmologia. Etica*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982

Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, ziceri, poveţe, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri*, 10 vol., Imprimeria Statului, 1895–1903

Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, ziceri, poveţe, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri*, ediţie îngrijită de Roxana Vieru, prefată de Ioan Milică, Editura Vasiliana '98, Iaşi, 2019

Sitografie

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-1-1895/mode/2up>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-2-1897>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-3-1899>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-4-1900>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-5-1900>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-6-1901>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-7-1901>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-8-1900>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-9-1901>

<https://archive.org/details/iuliu-a.-zanne-proverbele-romanilor-vol.-10-1912>